

Introducció

Desentranyar el sentit de les pintures rupestres prehistòriques continuarà ocupant els investigadors. El que és clar és que aquelles obres que continuen fascinant-nos han variat la nostra concepció dels homes primitius que les realitzaren. L'admiració pel geni demostrat dins el marc duríssim d'aquella cultura de caçadors i recol·lectors, dels quals ens separen molts milers d'anys, no sols provoca el nostre respecte, sinó que ha transformat la nostra visió de la història de la humanitat i de nosaltres mateixos. D'aquesta manera, fins i tot la prehistòria no deixa de ser en certa manera història contemporània en el sentit que ens interpel·la, que és la *nostra* història. Però també cal reconèixer que si no s'hagués produït prèviament un canvi mental en el qual la teoria evolucionista del darwinisme tingué molt a veure, no s'hauria valorat la pintura rupestre. Màgia i art constituïen aleshores una sola cosa, fins al punt que, en certa manera, resulta un anacronisme parlar d'*art* rupestre. Aquí s'ofereix l'estat de les descobertes i dels estudis sobre la pintura rupestre als territoris de l'est peninsular, els actuals de Catalunya i el País Valencià. El balanç que s'ofereix demostra l'interès d'aquest important conjunt d'obres.

La pintura romànica catalana va sobreviure al Pirineu i en alguns altres indrets quan havia desaparegut dels temples d'altres zones i constitueix una de les riqueses arqueològiques més valuoses del patrimoni de Catalunya. Fins i tot algunes de les obres més famoses d'aquell art formen part del conjunt d'imatges que conformen l'imaginari de la memòria col·lectiva en ser representatives de l'època del naixement de Catalunya. Aquí es dona una visió de conjunt dels estudis efectuats des del començament del segle xx d'aquelles obres, aleshores redescobertes. En la seva revaloració tingueren un paper rellevant els investigadors de l'Institut d'Estudis Catalans i del seu cercle, començant per Josep Pijoan, el primer secretari de l'IEC. El Museu Nacional d'Art de Catalunya, situat al parc de Montjuïc de Barcelona, posseeix una de les col·leccions més importants del món de pintura romànica, a més d'oferir la mostra més àmplia d'art català de tots els temps.

Un altre article d'aquest número tracta dels pagesos adscrits a la terra, els remences, a la Catalunya Vella, la part nord-oriental del Principat. La Corona estava interessada a reduir els poders de la noblesa, però la posició dels monarques va ser fluctuant pel que fa a la qüestió remença. Tan aviat semblaven disposats a afavorir l'afranquiment dels pagesos de remença fent-se pagar per aquests una forta suma a canvi de la intervenció de la Corona com s'inclinaven a favor dels senyors de remences per assegurar la votació per aquests d'un subsidi a les Corts de Catalunya, on els pagesos no eren representats,

igual que passava arreu d'Europa. La raó, no cal buscar-la únicament en la vacil·lació davant el millor postor des del punt de vista d'uns monarques amb poc patrimoni reial i molt necessitats de recursos per a les seves ambicioses guerres. La monarquia, que es volia autoritària, tenia unes bases feudals de les quals difícilment podia deslligar-se. No era una portadora ineludible de progrés social i polític com alguns historiadors han volgut creure.

Després de la posició oscil·lant d'Alfons el Magnànim amb la sentència de 1455, que era favorable als remences però que mai no va ser aplicada, el seu successor Joan II tingué el suport dels remences durant la Guerra Civil catalana iniciada el 1461, però els abandonà en signar la Pau de Pedralbes de 1472. Ferran II, successor de Joan II, declarà inconstitucional la suspensió dels mals usos per la sentència d'Alfons el Magnànim de 1455. Per això hi hagué la segona revolta remença el 1482. Fou derrotada en camp obert, però la resistència pagesa subsistí a la muntanya i per això es pogué imposar la sentència arbitral de Ferran II de 1486, que abolia els mals usos, l'adscripció a la terra i el dret dels senyors a maltractar els pagesos, però mantenia el règim senyorial i les seves càrregues, encara que restaven fixades i limitades. Cada mas hagué de pagar seixanta sous per al seu afranquiment. Les institucions parlamentàries catalanes havien estat utilitzades pels senyors de pagesos de remença per a legislar en el sentit de mantenir-los sotmesos. Però les llibertats que aquelles mateixes institucions encarnaven eren incompatibles amb l'adscripció a la terra de gran part de la pagesia de la Catalunya Vella, tal com ho mostra l'article que publiquem. El seu autor remarca que la revolta remença catalana fou un cas excepcional a l'Europa del trànsit dels temps medievals als moderns en aconseguir els pagesos una solució emancipadora encara que compatible amb la subsistència del règim senyorial. La pagesia remença disposava d'un sector moderat i benestant, partidari de la negociació —el sector que finalment s'imposà—, i d'un sector radical i pobre, partidari de la redempció sense indemnització i de la subversió del règim senyorial. El desenllaç del conflicte no respongué a les aspiracions d'aquest segon sector, sinó a les del primer.

Passem a l'edat moderna. Es pot parlar d'Il·lustració als països de parla catalana en el segle XVIII? Si s'hi aplica rígidament el patró francès, la resposta pot ser negativa. Però igual s'hauria de dir de tota la resta d'Europa. Seria absurd negar allò que comparteixen l'Il·luminisme, l'Enlightenment, l'Aufklärung i la Il·lustración amb l'enciclopedisme francès, constituint un corrent divers però alhora amb elements comuns. Resta, però, ben clar que gairebé enlloc no s'ajustà a les característiques del que representà a Fran-

ça el Segle de les Llums, que precedí la Revolució de 1789. Més aviat l'exemple francès, malgrat la seva enorme influència, fou atípic a l'Europa que començava a creure en la raó i el progrés alhora que potenciava els mètodes experimentals i promovia la divulgació dels coneixements amb una determinació mai vista abans. La resposta que es dona aquí a la qüestió abans enunciada permet matisar-ne una d'afirmativa sense exagerar les proporcions del fenomen de la Il·lustració a les terres de parla catalana.

Entre els il·lustrats catalans —com també d'Espanya—, el deisme, l'agnosticisme i l'ateisme no apareixen de manera constatable i les figures més representatives serien classificades avui com a catòlics liberals, aleshores titllats de jansenistes pels eclesiàstics més tradicionalistes. Volien depurar el catolicisme d'unes devocions externes que consideraven properes a la superstició. Aprovaren l'expulsió dels jesuïtes. La Il·lustració a Catalunya, més moderada que l'anglesa i menys irreverent que la francesa, presenta més punts de similitud amb l'alemanya. De tota manera, els volums de l'*Encyclopédie* francesa es trobaven a la biblioteca de la Junta de Comerç de Barcelona, la institució burgesa creadora de les primeres escoles tècniques del país. Aquella obra enciclopèdica dirigida per Diderot també era present a l'Acadèmia Militar de Barcelona. En qualsevol cas, no sembla que els canvis es limitessin al progrés de la medicina, de la biologia, de la física i de la historiografia, un progrés en el qual participaren minories cultes de les terres de parla catalana, que aleshores publicaven només en espanyol. Les noves idees morals i polítiques no eren desconegudes abans que tinguessin lloc els esforços per aplicar-les per part del liberalisme autòcton a partir de la guerra contra Napoleó. Aquell liberalisme no fou un simple mimetisme de les idees i principis de l'ocupant estranger al qual combatia. Ho demostra el fet que persistí reforçat el 1820 dins un marc continental hostil, i és que es partia dels gèrmens escampats al segle XVIII.

El penúltim article estudia els Jocs Florals de Barcelona, que representaren a partir de 1859 la projecció social i el reconeixement públic del que estaven fent els creadors literaris en llengua catalana per convertir la llengua que parlava el poble en un idioma literari modern. Així, la llengua catalana recuperava el prestigi que havia tingut segles abans. Festa cultural burgesa, formalment apolítica, aquell concurs literari no podia eludir les implicacions polítiques pel que fa a la identitat col·lectiva, a la qual contribuï, com es va veure quan el catalanisme cultural començà a anar acompanyat de la voluntat catalana d'autogovern a finals del segle XIX.

Aquell certamen literari era ple de reminiscències medievals que recordaven els precedents de Tolosa de Lenguadoc i de Barcelona del segle XIV. Es tracta d'una característica general del Romanticisme europeu, que aquí durà més. Però gairebé tothom era conscient de la seva modernitat, com ho podia ser el Parlament britànic dins un edifici neogòtic del segle XIX. Els Jocs Florals de Barcelona se celebraven el maig i tenien un lema que indicava la temàtica dels tres premis ordinaris de poesia que es con-

cedien: *patria, fides, amor*. Un jurat de set mantenidors, diferents cada any, concedia l'Englantina d'or a la millor poesia de tema patriòtic, històric o tradicional, la Viola de plata a la millor composició de tema religiós o moral i la Flor natural a la millor poesia de tema lliure, sovint amorós. El premiat amb la Flor natural escollia la reina de la festa. Existia, a més, la Copa Artística per al millor text en prosa i també altres premis. Quan un literat havia arribat a obtenir els tres premis ordinaris, rebia el títol de mestre en gai saber i passava a incorporar-se a un veritable quadre d'honor de les lletres catalanes. Els discursos dels presidents dels successius Jocs Florals, publicats amb les composicions premiades, constitueixen una excel·lent representació de l'evolució ideològica al llarg de set decennis. Vers 1914 la festa estava perdent el seu prestigi anterior en els cercles literaris més innovadors. En canvi, recuperaria el prestigi durant l'exili, en temps de la dictadura franquista, com a testimoni de la vitalitat de la literatura en llengua catalana, que els vencedors de 1939 volien liquidar.

La imatge de la coberta d'aquest número de *Catalan Historical Review* mostra el cartell del pintor Ramon Casas per a les festes del cinquantenari dels Jocs Florals, celebrades el maig de 1909. S'ha superposat al cartell l'escut dels Jocs Florals de Barcelona. L'exemple dels de Barcelona va ser seguit en altres poblacions. A partir de 1879 es van celebrar els Jocs Florals de la Ciutat i Regne de València, festa organitzada per la societat Lo Rat Penat. També se celebraren els Jocs Florals de Mallorca. Però als Jocs Florals de Barcelona es presentaren literats valencians i balears i hi guanyaren premis, de manera que el certamen contribuï poderosament a la consciència d'unitat lingüística i cultural de les terres de parla catalana en les seves diferents variants.

L'objecte del darrer article d'aquest número consisteix a resseguir la identificació dels grups polítics catalanistes amb altres moviments similars de països europeus nacionalment sotmesos i aspirants a l'autogovern, tal com els contemplaren els catalans contemporanis. La recerca de referències exteriors coetànies demostrava que l'autonomisme català no era una raresa fora del seu temps i del context modern, alhora que la solidarització amb aquells moviments d'emancipació nacional permetia la projecció exterior de les aspiracions catalanes. Tot i cercar com a argument unes arrels històriques, el moviment catalanista era un moviment modernitzador i europeista. Com a tal no podia deixar d'interessar-se —i molt— per qualsevol fenomen que a Europa guardés alguna similitud amb ell.

El propòsit de situar el cas català dins el marc europeu contemporani ens ha portat a aquest recorregut fins a l'esclat de la Segona Guerra Mundial, immediatament després del final de la Guerra Civil espanyola, que significà per a Catalunya la supressió del modest grau d'autogovern assolit el 1932. Per a reconèixer la importància d'aquesta temàtica només cal recordar que els plets de les nacionalitats europees governades per estats de nacionalitat aliena van ser en gran part el detonant de la Primera

Guerra Mundial, sense deixar de jugar també un paper important en l'esclat de la segona.

A més de la relació de llibres i revistes de temàtica històrica publicats per l'Institut d'Estudis Catalans durant l'any 2012, s'inclouen les notes necrològiques de Jordi Castellanos, especialista en història de la literatura del segle xx, i Manuel Mundó, expresident de la Secció Històrico-Arqueològica de 1995 fins a 1998, així com la de

Giovanni Lilliu, membre corresponent de la Secció des del 1973 i especialista en arqueologia sarda.

Finalment, es presenten les semblances de Dolors Bramon i Jordi Casassas, nous membres numeraris de la Secció Històrico-Arqueològica.

ALBERT BALCELLS
Editor